

NAGORE
IRAZUSTABARRENA
URANGA

Van Goghen koinata eta fenomenoaren ama

Bussum (Herbehereak), 1891ko azaroaren 15a. Johanna Bongerrrek (1862-1925) zera idatzi zuen bere egunerokoa: “Urte eta erdiz lurreko emakumerik zoriontsuena izan nintzen. Amets luze eta zoragarria izan zen, amestu litekeen ederrena. Eta ondoren sufrimendu izugarri hau etorri zen”. Urte hasieran hildako Theo Van Gogh senarra gogoan idatzi zituen hitzok.

Vincent Van Goghen anaia txikiak Parisen apartamentu bat eta haren ia obra osoa utzi zizkion emazteari; Vincent Theo baino urte erdi lehenago hil zen. Ingarukoek Vincenten artelan ulergaitz baldarrak botatzeko aholkatu zioten arren, alargunak seme jaio berria eta koinatuaren obra hartu zituen, eta Herbehereetara itzuli zen.

Vincenten eskutitz eta idatziak xehe aztertu zituen; haren izaera eta, ondorioz, obra ulertzeko ezinbestekoak ziren. Publikoak Van Gogh pertsona ezagutu behar zuen, artista estimatu ahal izateko.

Gainera Johannak Van Goghen obra herritar guztiengana iristea nahi zuen, koinatuak ere hala izatea nahiko zukeelako. “Nire lanaren emaitzarik atsegina litzateke langile xumeek nire grabatuak beren gelatan edo lantokietan zintzilikatzea”, idatzi zion behin Vincentek Theori.

Hala, Bussumeko etxean arte-merkatari eta kritikarien bisitak jasotzen zituen, eta haiek hurbiltzen ez baziren, Johanna joaten zen haiengana, semea esku batean eta koinatuaren obraren bat bestean hartuta.

Jo Van Gogh-Bonger idazten, Johan Henri Gustaaf Cohen Gosschalk, 1910.

Eta pixkanaka bere estrategiak bidea egin zuen: obraren bat saltzen zuen hemen, erakusketa batean bizpahiru obra sartzea lortzen zuen han... Lan horien adierazkortasun gordinaren atzean zegoen pertsonaren berri zabalduz joan zen pixkanaka, eta Van Gogh fenomeno hazten hasi zen.

Dozena bat urte lehenago pentsaezina zena lortu zuen 1905ean: Amsterdameko arte moderno erakusleihu nagusian, Stedelijk Museoa, Vincent Van Goghi buruzko erakusketa monografikoa egitea. Johannak berak hartu zuen erakusketaren ardura osoa –edo ia osoa, gonbidapenak Vincent seme nerabeak egin baitzituen–, eta 484 pieza jarri zituen erakusgai. Orduz geroztik, ez da berriro Van Goghen hainbeste obra batera ikusi.

Erakusketaren ondorioz, Van Goghen obraren balioa –dirutan– hirukoiztu egin zen, eta haren ospea asko sendotu zen. Eta, Vincentek nahiz Johannak nahi bezala, zabalpena ez zen eliteetara mugatu.

Duela hamar bat urte, Amsterdameko Van Gogh Museoko ikerlari Hans Luijtenek Johannaren egunerokoa irakurtzeko baimena lortu zuen familiarengandik. Eta 2022an *Alles voor Vincent* (“Dena Vincentengatik”) izeneko liburua argitaratu zuen. Horri esker, Johanna Bongerrrek egindako lanaren berri zabaldu da.

Johanna 17 urterekin hasi zen egunerokoa idazten, eta hauexek izan ziren bertan jaso zituen lehen hitzak: “Izugarria litzateke nire bizitzaren amaieran hau esatea: egiaz, ez naiz ezertarako bizi izan, ez dut ezer handirik lortu”. ●

Dortoka errea bazkaltzeko

Irango Zagros mendikatearen hegoaldean dagoen Ghar-e Boof kobazuloan ez dute hominidoen hezurrik aurkitu, baina bai haiek duela 80.000 urte inguru jandako animalien hezurak; zehazki, 941 hezur. Eta hezur horiek aztertuta, garai hartako dietaren berri jakin ahal izan dute adituek. *Scientific Report* aldizkarian jakinarazi be-

rri dutenez, gehien kontsumitzen zituzten animaliak ugaztun apodunak ziren (ardiak, ahuntzak, gazelak...) eta horien atzetik, bigarren postuan, dortokak zeuden, harrigarria badirudi ere. Gainera, hartzak, zaldiak, arraina, leopardo bat eta hegazti handiak ere kontsumitu zituzten; hortaz, haien dieta uste baino anitzagoa zen. ●

SENCKENBERG CENTRE FOR HUMAN EVOLUTION